

SOCIALINĖ KULTŪROS KRITIKA VERSUS POPKULTŪROS TYRIMAI

Gintautas Mažeikis

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto
 Filosofijos katedra
 Energetikų g. 1c-4, LT-5400 Šiauliai
 Tel. (8-21) 39 27 95
 El. paštas: ginman@siauliai.omnitel.net

Straipsnyje aptariama kultūros tyrimų genezė, pažymimos konceptualios Frankfurto kritinės mokyklos, Birmingemo kultūros tyrimų centro ir šiuolaikinių popkultūros tyrimų kontroversijos, parodoma teorinių kultūros tyrimų temų, vertybių kaita. Nuosekliau aptariama M. Horkheimerio ir Th. Adorno „Švietimo dialektika“, S. Hallo kultūros tyrimų idėjos, masių kultūros ir popkultūros sampratų kontroversijos. Industrinė kultūros raida apibūdinama elito ir masių koncepcijų priešprieša, o vartotojiška kultūra – jos heterotopiškumu, heterogeniškumu, subkultūrų raida. Apžvelgiama subkultūrų plėtra nuo rezistencijos simbolių akcentavimo iki grynųjų stiliaus žaidimų ir pagaliau iki prieštaringos, polisemantiškos šiuolaikinės popkultūros tėkmės (flux). Straipsnyje remiamasi poststruktūralistinės, postmodernistinės filosofijos ir postkolonijinės kritikos kategorijomis.

Prasminiai žodžiai: kultūros industrija, subkultūros, stilius, popkultūros ambivalentiškumas, polisemantiškumas.

Artima šiuolaikinei kultūros kritikai ir kultūros tyrimams laikytina Frankfurto kritinė mokykla. Tačiau ji neatsirado tuščioje vietoje, ją veikė klasikinė kultūros filosofija bei marksistinė visuomenės kritika. Iki Frankfurto kritinės mokyklos susikūrimo kultūros kritika buvo plėtojama kaip filosofijos ar metafizikos dalis, kuriant ir gausinant kultūros ir civilizacijos raidos lyginamąją analizę. Kultūros filosofijos pradininku laikomas XIX amžiaus vokiečių romantikas, mąstytojas A. Mülleris (pirmą kartą pavartojo terminą *Kulturphilosophie*), o jo idėjų plėtotojai buvo J. Herderis, iš dalies J. Burckhardtas ir F. Nietzsche. Kultūros ir civilizacijų

teorijų atstovai siekė išryškinti svarbiausius kultūros raidos bruožus: įtampą (simbolinę, tragišką, politinę, programinę), kūrybinę valią. Buvo kalbama apie neregimus (*hidden*) esminius kultūrinius gyvenimo dydžius, kurių neatspindi tiesiogiai matomos struktūros (iracionalistinė, intuityvistinė kultūros kritika). Su šiuo laikotarpiu, bendrąja dekadanso atmosfera ir Vakarų kultūros kritika A. Maceina (Maceina, 1991: 26–27) sieja kultūros filosofijos gimimą.

Vėlyvojo vokiečių romantizmo pastangomis buvo brėžiama kritinė distancija laikotarpių ir civilizacijų atžvilgiu, tyrinėjamos lygi-

namosios kultūros formos bei raidos dėsnin- gumai (T. Mannas, H. Hese). Dekadanso at- mosfera skatino svarstyti europietiškos civi- lizacijos išsisėmimo temą, ieškoti istorinių analogijų, brėžti kilimo, žydėjimo, nuopuolio ir saulėlydžio etapus (O. Spengleris, A. Berg- sonas). Buvo tariama, kad esant kultūros per- tekliui nelieka vietos proveržiams, valingiems aktams. XIX–XX amžiaus pradžios kultūros filosofija bando įminti gyvenimo impulso klau- simą (kaip pasaką, mįslę, legendą), daug dė- mesio skiria mito, Renesanso analizei. Šiuo po- žiūriu išskirtini neokantininkų, pirmiausia H. Rickerto, W. Windelbando, E. Cassirerio darbai, pabrėžę gamtos mokslų ir kultūros tyrinėjimo metodų nevienodumą, interpreta- cijų skirtingumą. Buvo įveikta šimtmečius trukusi gamtamokslinių metodologijų taiky- mo kultūros reiškiniams aiškinti tradicija. Gy- vybingumo, energingumo temą plėtojo ir egzistencializmas. J. P. Sartre'as, A. Kamiu, M. Heideggeris taria, kad gyvenimo impulsas atsiskleidžia tik per asmeninį patyrimą ir įvy- kio suvokimą. Čia kultūros filosofija buvo ar- timai siejama su egzistencialistine mirties, su- sirūpinimo, baimės, nuoširdumo, atvirumo patyrimo analize.

Ši kultūros filosofija kėlė svarbiausius rei- kalavimus XX amžiaus vidurio aukštajai, eliti- nei kultūrai. Apokaliptinėmis nuotaikomis ma- sių kultūros kilimą sutiko ir elitarinės nostalgijos jausmus plėtojo J. Ortega y Gassetas („Masių sukilimas“, 1931), F. A. von Hayekas („Kelias į vergovę“, 1944) ir kiti anksčiau ar tuo pat metu kūrę autoriai. Pažymėtina, kad po nepri- klausomybės atkūrimo Lietuvos kultūros filo- sofija buvo veikiama būtent šio apokaliptinio elitarizmo, o pirmąją ryškia masių kultūros kri- tikos knyga tapo populiariosios kultūros reišk-

kinys – R. Gavelio „Vilniaus pokeris“. Krištišką požiūrį į masių kultūrą, kuri buvo sutapatinta su popkultūra, plėtojo A. Šliogeris, M. Marti- naitis, K. Stoškus.

Neabejotinas marksistinės filosofijos pozi- tyvumas – tai jos kritinis požiūris į pačią kul- tūros sampratą, jos skirstymas klasiniu, o ne elitarumo požiūriu; jos siejimas ne su abstrak- čiu dvasios (Hegelio *Geist*) gyvenimu, o su kon- krečiomis gamybos ir vartojimo praktikomis, industrinės visuomenės branda ir kaita. Mark- sistinė filosofija aptaria ekonominių sąlygų ir infrastruktūros įtaką kultūros plėtrai. Ji kultū- rą traktavo kaip ideologiją (K. Marxas, G. Lukácsas, L. Alhuseris), tačiau ideologi- jos subjektu laikė ne tik didžiąsias klases, bet ir atskiras institucijas (C. Castoriadis, B. An- dersonas). Marxas, parodęs kultūros susietu- mą su infrastruktūros raida, plačiau neaptarė pačios kultūros kaip specifinės industrijos for- mos, kaip sudedamosios infrastruktūros, už- tikrinančios visuomenės reproduktivumą, da- lies. Čia nebuvo akcentuojama, kad gaminamos ne šiaip prekės, turinčios vartojamąją vertę, o apibrėžtos kokybės produktai, kai konkuruoja ne tik esminė kokybė, bet ir stilius, šalutiniai kokybės veiksniai. Ydingas vartotojiškos ver- tės aiškinimas sovietiniu laikotarpiu tapo masi- nės nestilingos, nemadingos, mažos įvairovės produkcijos gaminimo prielaida, siekiant dides- nio šalies vidinio produkto augimo.

Moderniosios kultūros tyrimai prasideda so- cialine kultūros kritika. Ją plėtojo Frankfurto mokykla, asocijuojama su Frankfurto sociali- nių tyrimų institutu¹ bei su čia tam tikrais lai-

¹ Institutas buvo įkurtas 1924 metais, tačiau kritinės, simpatizuojančios marksizmui socialinės ir kultūrinės nuo- statos buvo plėtojamos po 1930 metų, kai instituto di- rektoriumi tapo Horkheimeris.

kotarpiais dirbusiais mąstytojais: M. Horkheimeriu, Th. Adorno, H. Marcuse, E. Frommu ir W. Benjaminu. Prie antrosios šios mokyklos kartos priskiriamas ir J. Habermasas. Frankfurto mokyklos idėjas stipriai veikė marksistinė kultūros kritika (Lukácsas, Althusseris) ir Hegelio dialektika, kurių pagrindu buvo kritikuojamos kultūros ir kapitalizmo ryšio formos. Be to, Frankfurto mokykla pritaikė psichoanalizę, jungė S. Freudą ir Marso požūrius į visuomenės ir žmogaus raidą, į jos ideologinę indoktrinaciją, švietimo projekto prieštarumą. Čia buvo skatinama kritinė, reflektivi kultūrinė savimonė, įvardijanti kultūros prieštarumus, ambivalentiškumą ir dinamiškumą. Svarbi tema buvo ir konkreti masių kultūros kritika. Buvo teigiama, esą masių kultūra naikina kultūros kūrinių unikalumą, įkvepiantį dviprasmiškumą, tragiškumą, metafiziškumą ir pataikauja industrinio vienmačio žmogaus įgeidžiams. Reikia pasakyti, kad Marcuze's, kritikuotas vienmatis žmogus arba Adorno neigiamai traktuota „gimininė būtybė“ vėliau virto pozityviai vertinamu moduliniu (E. Gellnerio prasme), polifunkciniu asmeniu. Industrinė bendruomenė, darbo proceso metu susvetimindama individą, plėtodama standartizuotą techninį mąstymą ir bendrinę kalbą, pamažu kūrė veiklą, polifunkcinį žmogų, kurio pirmas, industrinis, bruožas buvo pakeičiamumas. Būtent čia Horkheimeris ir Adorno (Horkheimer, Adorno 1974 : 131) išvelgia senojo, nepibrėžto, metafizinio esmiškumo praradimą:

Kultūros industrija piktavališkai realizuoja žmogų kaip gimininę būtybę [*Gattungswesen*]. Kiekvienas yra tik tai, ko dėka jis gali pakeisti bet kurį kitą: jis yra keičiamasis, egzempliorius. Jis, kaip individas, yra kažkas absoliučiai pakeičiama, grynas niekas, ir būtent tai jis pradeda jausti, kai laikui bėgant praranda reikalaujamą panašybę.

Žmogus čia virsta vaidmeniu arba kauke, kuri nieko neslepia. Standartinių poreikių plėtra, supaprastintos pažinimo formos buvo traktuojamos kaip netikrumo būsenos, pakeičiančios esmišką regėjimą. Pasak Horkheimerio ir Adorno, kultūra turi būti aukščiau mirgančio paviršutiniškumo, anapus pasiūlos ir paklausos mechanizmų (Horkheimer, Adorno 1974: 119). Svarbiausia jos užduotis – skatinti žmogaus atvirumą savo komplikuotu esmiškumu. Horkheimeris ir Adorno neskiria popkultūros nuo masių kultūros ir visa tai sieja su kultūrine industrija. „Švietimo dialektikos“ autoriai išvelgia visos masinės kultūros sistemiškumą ir identiškumą, kritikuoja tariamą jos formų įvairovę (Horkheimer, Adorno 1974: 108):

Monopolijų viešpatavimo sąlygomis visa masinė kultūra yra identiška, o jos skeletas [*Skelett*], monopolijų suformuotas sąvokinis branduolys [*Gerippe*], tampa aiškiai apibrėžtas.

Kultūrinės industrijos bruožai tipiškai industrinei visuomenei: standartizacija, serijinė gamyba, panašumas, socialinis sistemiškumas. Sistemos terminas čia vartojamas marksistinė prasme ir nurodo svarbiausių pramonės sektorių – naftos, energetikos, metalurgijos ir pan. – įtaką kultūros industrijos monopolijoms. Horkheimeriui ir Adorno kultūra, kaip kino, laisvalaikio, sporto ir t. t. industrija, yra viešpataujančių gamybinių santykių ir juos reprodukuojančių ekonominių sistemų tąsa. Paradoksaliai, bet sistemiškumas, masiškumas, užtikrinantys industrinę masių kultūrą ir kvalifikuotos darbo jėgos bei gamybinių santykių reproduktivumą, yra elitinės kultūros plėtros šaltinis: privatus arba valstybinis pelno persikirstymas (mokesčių pavidalu) turi remti masių kultūros priešybę – aukštosios kultūros egzistavimą.

Elitinės kultūros garantu, apsaugančiu ją nuo kultūrinės industrijos monopolijų, šie autoriai laiko valstybinį protekcionizmą. Valstybinis aukštosios kultūros dotavimas, lėšų perskirstymas remiant mažiau paklausius kultūros kūrinius, jų nuomone, yra kūrybinę laisvę užtikrinantis mechanizmas. Horkheimeris ir Adorno neaptaria tokios laisvės ydingumo, kai daugybė žmonių negali naudotis už savo mokesčius sukurtomis kultūros formomis.

„Švietimo dialektikos“ autoriai teigia, kad monopolinis kapitalas ir industrinė masinės kultūros gamyba aukoja meninę laisvę, kūrybinę vaizduotę, spontaniškas reakcijas finansiniams interesams, o kartu daugybės vartotojų įgeidžiams. Kultūros industrija siekia, kad kūrybos produktai būtų gaminami ir vartojami anksčiau, nei jie virsta mintimi, „sąvokos darbu“, anksčiau nei realizuojama sprendimo galia. Taip vartotojas išlaisvinamas nuo kankinamo apsisprendimo, susimąstymo, vertybių diskusijų. Čia reprodukuojama pasaulio suvokimo klišė, nerefleksyvios vertybinės orientacijos. Populiarusis kinas, operetė atlieka dirbtinę (neproblemingą, vartojimo) socializuojančią funkciją, padeda įveikti socialinę ir psichologinę įtampą (Horkheimer, Adorno 1974: 124):

Animacinis Donaldas Dakas, lygiai kaip ir tikrovės nevykėliai, gauna smūgių porciją dėl to, kad žiūrovai galėtų susitaikyti su tais smūgiais, kurie laukia jų pačių.

Horkheimeris ir Adorno pažymi, kad kultūros industrija siekia paversti jų produkcijos vartojimą būtina socializacijos dalimi, o kokių nors gaminių neturėjimas, nenaudojimas reiškia asmens išstūmimą iš apibrėžtos grupės rato.

Marcuse „vienmačiu žmogumi“ (*one dimensional man*), o kartu ir manipuliavimo objektu laiko masinės kultūros vartotoją. Jam būdin-

gas laipsniškas gebėjimo apsispręsti ir laisvai pasirinkti nykimas. Kaip priešybę masių kultūrai Marcuse iškelia proto ir dvasios turtingumą, o iš to atsiranda „opoziciniai, svetimi ir transcendentiniai aukštosios kultūros elementai, padėję jai sudaryti visuomenėje kitą matmenį“ (Marcuse 1964: 31, 37). Marcuse skiria du svarbius masinės kultūros bruožus: absorbuojamąją visuomenės galią, kuri išsekina aukšto meninio kūrinio antagonistinį, sielas žadinantį charakterį, ir aukštosios bei žemosios kultūrų asimiliaciją, kultūrinę lygiavą.

Michaelis Walzeris, kritikuodamas Marcuse's masinės kultūros analizę ir apeliuodamas į jo teiginį apie kūrinio antagonizmo nykimą, vadinasi, ir paveikumo silpnėjimą, nurodo masinių Platono „Valstybės“ tiražų pavyzdį (Walzer 1992: 201):

Jei „Valstybė“ provokuoja, tai provokuoja individus pavieniui. Kai ji, išleista nebrangiu leidiniu minkštais viršeliais, tampa prieinama, tiesiog pagausėja žmonių (išsiplėčia socialinis mastas), kurie galėtų būti provokuojami. Kartu neišvengiamai pagausėja žmonių, kurie skaito Platoną ir nesijaučia provokuojami – tarytum ir visai nebūtų skaitę.

Walzeris nurodo didėjančią sociologinio veiksnio vaidmenį demokratinėje pliuralistinėje bendruomenėje. Modernus sociologinis veiksnys pabrėžia gausą subkultūrų ir multikultūrų, kurios pamažu virsta šiuolaikine tikrove, skirtingai konstruojančia įsivaizduojamą istoriją, tradicijas ir ateitį. Popkultūra užtikrina įvairių diskursų, pasaulėžiūrų ir pasaulėjautų plėtrą, o postkolonializmo veiksnys lemia skirtingų elitinių kultūrų atsiradimą; kiekviena šių kultūrų atskirai konstruoja savo aukštojo ir žemojo meno sampratą.

Konservatyvioji XVIII ar XIX amžiaus kultūra „aukštojo“ meno stilių įvaldymą laikė pri-

valomu aukštosios visuomenės bruožu, todėl provokuojantis, antagonistinis aukštosios kultūros poveikis bei šios kultūros formos buvo ribotos ir kiekvieną kartą kintant formai sukeldavo skandalą. Masių kultūra, o vėliau ir popkultūra menkino išsiskyrusios klasės arba grupės žmonių galimybę kryptingai ir neretai rigoristiškai formuoti aukštąją kultūrą. Kita vertus, popkultūra aukštąją kultūrą liberalizavo ir padarė ją prieinamą visiems, turintiems pakankamai kūrybingumo, talento ir užsispyrimo. Mechaninį, statišką aukštosios kultūros modelį pakeitė dinaminis, spontaniškas (sociologinis) modelis.

Frankfurto mokyklos negatyvumą, kritiškumą kultūrinės industrijos atžvilgiu sušvelnino, o modernios epochos atžvilgiu ir transformavo antrosios Frankfurto mokyklos kartos atstovas Jūrgenas Habermasas. Klasinio susipriešinimo koncepciją jis aptaria kaip istorinį, ideologinį rezultatą ir teigia tokio susipriešinimo nykimą postindustrinėse demokratinėse, atvirose bendruomenėse. Atitinkamai ir kultūrinio industrializmo bei negatyvioji masių terminija čia tampa neefektyvi. Teoriniu požiūriu didžiuosius pasakojimus ir klasinį susipriešinimą teigiančias ideologijas pakeičia sociologinės socialinių ir komunikatyvių konfliktų koncepcijos. Problemiškai Habermasas aiškina ir gamybos bei kultūros santykį, kurį jis vertina kaip instrumentalią manipuliaciją (gamybinio, techninio racionalumo) ir intersubjektyvaus suvokimo (atviros komunikacijos) priešpriešą. Instrumentalią manipuliaciją plėtoja institucinės struktūros. Jos legitimuoja gamybinius santykius ir iškreipia spontanišką, kūrybingą visuomeninių santykių ir komunikacijų raidą. Priešingai, atvirosios komunikacijos atstovauja sociokultūriniam, „gyvajam“

(plėtojama E. Husserlio *Lebenswelt* idėja) pasauliui. Šia binarine (sistema / gyvenamasis pasaulis) opozicija aiškinami ne tik šiuolaikinės kultūros susidūrimai, bet ir kultūros, filosofijos istorija. Daug dėmesio Habermasas skiria subjekto, kaip centruoto proto, kurį jis laiko istoriniu galios skaidymo ir uzurpacijos produktu (Habermas 1999 : 314), kritikai. Jis šiam subjektui-stabui priešina komunikatyvaus, integruoto į socialinio proceso problemų sprendimą subjekto sampratą. Subjektyviai centruotas protas atstovauja hegemoniškai, sistemingai iškreiptai komunikacijai ir neretai konstruoja holistinius pasaulio ir galios modelius. Habermasas jiems priešina ne tik analitinę kritiką, bet ir atvirų, neužbaigtų sistemų dialogą, kita vertus, aktyviai priešindamasis reliatyvizmo Charibdei. Tokiu būdu jis ne tik eliminuoja didžiuosius klasinius susiskaidymus, įkūnytas, vadinasi, ontologizuotas binarines opozicijas, bet ir joms atstovaujantį centrą-subjektą, juos pakeisdamas problemų aiškinimo, suvokimo ir komunikatyvaus (kartu ir dinaminio) subjekto idėja. Visa tai labai pozityviai veikė kultūros tyrimų raidą, skatino atsisakyti analogiškų elito / masių, kapitalistų / proletariato, esmingo centruoto subjekto idėjų.

Kritinis kultūros refleksijų laikotarpis (pirmiausiai Frankfurto mokykla), pasak U. Eco, yra apokaliptinis, tačiau tokia apokaliptika jau aiškiai diskutuoja, reflektuoja masinės kultūros ir aukštosios kultūros santykį. Šių diskusijų rezultatas nebuvo masinės kultūros neigimas, o veikiau apokaliptinės ir integruotosios (taip masinę kultūrą vadina U. Eco), kaip dviejų priešingų polių, išryškėjimas (Eco 1997: 2–5). Frankfurto mokyklos kultūros kritikos virtimas kultūros tyrimais buvo nulemtas daugelio veiksnių, tarp kurių verta išskirti socialinės rai-

dos, meno transformacijų ir intelektualių žiūrų pokyčius.

Robas Burnas ir Wilfriedas van der Willis, aptardami socialinę ir kultūrinę Vakarų visuomenės raidą, išskiria vadinamąjį posūkį „nuo industrinės visuomenės prie kultūrinės visuomenės“ (Burns, Will 1995: 257). Čia turima omenyje Vakarų Vokietijoje įgyvendinta *Kulturgesellschaft* politinė programa. Ši programa, siekusi paversti Vokietijos Federacinę Respubliką kultūros šalimi (*Kulturstaat*), numatė ne tik specialiąsias dotacijas ir fondų kūrimą, bet ir techninius kultūros funkcionavimo tyrimus. Nors ši programa prasidėjo aštuntojo dešimtmečio pradžioje, tačiau jos idėjos buvo diskutuojamos didelę septintojo dešimtmečio dalį. Meno raidos požiūriu kultūros tyrimų atsiradimas buvo neišvengiama popmeno ir populiariosios kultūros refleksija. Ją lėmė Warholo ir jo sekėjų popmenas, kur buvo plėtojami populistiniai kūrybiniai žaidimai, dailės kūrinių citavimas ir mechaninis dauginimas, manipuliavimas simboliais ir jų supaprastinimas, įtraukęs į savo apyvertą žiniasklaidą, reklamą, vaizdines akcijas²; J. Mačiūno ir gausaus *Fluxus* sąjūdžio akcijos, *rock'n'rollo* ir *rocko* bumai (nuo E. Presly'o iki „The Beatles“ ir „Doors“); gėjų subkultūros legitimavimas (čia daug nuveikė D. Bowie, aktyvus Warholo „Fabriko“ dalyvis). Daugelis šių sričių sustiprino subkultūrų formavimąsi ir jų ritualinę rezistenciją³ (subkultūrų formavimosi pradžioje) dominuojančiai kultūrai. Intelektuali požiūriu čia svarbus prancūziškojo poststruktūralizmo gimimas, kurio

šaknų galima ieškoti dar E. Levino Kito filosofijoje, taip pat J. L. Nancy, R. Barto ir ypač J. Derrida darbuose. Čia pamažu įveikiamas neohegeliškas ar net marksistinis istorizmas, formuluojama transcendencijos ir kasdienybės problema, kritikuojamas binarinis struktūralistinis metodas, o kartu ir klasikinės Vakarų visuomenės struktūros adaptuojama Kito idėja kultūros tyrimams (Reader 1995: 215–218).

Frankfurto kritinė mokykla bei marksistinė ir feministinė kritika veikė R. Williamso, R. Hoggarto, St. Hollo kūrybą. Jie tapo *Cultural studies* centrų, čia vykdomų tyrimų ir studijų kūrimo iniciatoriais ir įkvėpėjais. Kultūros tyrimų bangą prasideda 1964 m. Birminghamo (Didžioji Britanija) universitete įsteigus Šiuolaikinių kultūros tyrimų centrą (*Centre for Contemporary Cultural Studies*)⁴. Vieni iš centro įkūrėjų ir ilgamečiai jo vadovai buvo Hoggartas ir Hallas. Žinoma, klasikinės kultūros tyrimai, kuriuos plėtojo Birminghamo centras, prasidėjo truputį anksčiau. Kultūros tyrimų pradžia laikomi Raymond Williamso darbai *Kultūra ir visuomenė* (Williams 1958) ir *Ilgoji revoliucija* (Williams 1961), kur jis aiškino kultūros ir visuomenės ryšių formas, parodė darbininkų subkultūros funkcionavimo mechanizmus, aptarė subkultūros sampratą. Kultūros tyrimų pradžią žymi ir Richardo Hoggarto *Raštingumo naudojimas* (Hoggart 1958), kur jis apmąstė ryšį tarp darbininkų klasės ir kalbos, tikėjimo, vertybių, ritualų, šeimyninio gyvenimo; aptarė darbininkų laisvalaikio institucijas, pavyzdžiui, sporto rungtynes ir barus; svarstė Amerikos popkultūros formų invaziją, paklausą ir funkcijas Didžiojoje Britanijoje (Nelson,

² Popmeno įtaką kultūros tyrimų raidai išsamiai aptaria Van M. Cagle (Cagle 1995: 9–10).

³ Interpretavimo kryptis ir terminas „ritualinė rezistencija“ paimta iš rinkinio: *Resistance through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain* (Hall, Jefferson, 1976).

⁴ Plačiau apie tai žr.: Grossberg L., Nelson C., Treichler P. *Cultural Studies*. New York, 1992.

Treichler, Grossberg 1992: 9). Williamsas ir Hoggartas buvo kilę iš Anglijos darbininkų šeimų ir atstovavo nedaugeliui šios klasės narių, kurie tuo metu įgijo elitinį išsilavinimą. Jie siekė suvokti kultūrinius klasių skirtumus, analizuoti savo genezės prielaidas ir tapo šiuolaikinės kultūros tyrimų pradininkais. Čia pažymėtina ir 1963 m. pasirodžiusi E. P. Thompsono knyga „Anglijos darbininkų klasės atsiradimas“ (*The Making of the English Working Class*), kurioje svarstoma subkultūros genezė bei kultūrinė rezistencija.

Ilgainiui priešio Kultūros tyrimų centro veiklos prisidėjo visa aibė dabar jau garsių autorių: T. Jeffersonas, P. Willis, J. Clarke'as, C. Critcheris, D. Hebdige, P. Gilroy ir kt. Jie pradėjo konstruktyvius subkultūrų, popkultūros ir žiniasklaidos tyrimus, sujungė juos su feministinėmis, poststruktūralistinėmis, postkolonijinėmis priegomis.

Sėkmingas Hoggarto ir Hallo tyrimų plėtros projektas skatina atkreipti ypatingą dėmesį į jų kultūrinius samprotavimus ir analizes. Jų ilgametė kūryba demonstruoja laipsnišką atitrūkimą nuo Frankfurto mokyklos socialinės kritikos, nuo marksistinių požiūrių semiotinėse, poststruktūralistinėse priegose bei postmoderniojoje kritikoje. Hoggartas pabrėžė, kad kultūros tyrimai neturėjo pastovios disciplinų ir metodų bazės ir atsirado kaip kompleksinė metodologinė prieiga, neakcentuojant jokios mokslo krypties ar šakos. Hoggarto disciplinų sandūroje sukurtą projektą plėtojo Hallas⁵. Anot jo, svarbus polimetodinio ir transdisciplininio požiūro į kultūrą reikalavimas yra „savęs at-

skleidimo momentas“ („*moment of self-clarification*“). Savo kūrybos pradžioje Hallas daug dėmesio skyrė skirtingų klasių kultūros, masinės kultūros identifikavimui ir kritikai, iš esmės tęsė socialinės kritikos tradiciją. Vėliau savo kūryboje ir kultūros analizėse jis labiau domisi popkultūros funkcijų ir reprezentacijų teorijomis, jų priklausomybe nuo galios diskursų, nuo Kito suvokimo ir įteisinimo. Hallas analizuoja popkultūros reiškinių (reklamos, gyvenimo stilių, populiariųjų žurnalų) reprezentacijų jungtis su konstruojamomis reikšmėmis ir kalba. Pavyzdžiui, jis skiria tris požiūrio į reprezentaciją būdus: refleksyvųjį, intuityvųjį ir konstrukcinį. Refleksyvusis požiūris siejamas su tikėjimu, esą kalba lyg veidrodis atspindi reikšmes, egzistuojančias anapus kalbos objektų: žmonių ir įvykių pasaulyje. Toks požiūris eliminuoja platų ir ambivalentišką fikcijų ratą, kuriuo kultūra taip pat reiškiasi. Čia Hallas prisimena Foucault teiginį apie nupieštą pypkę: „Tai ne pypkė, nes tai yra meno kūrinys“. Šį pavyzdį jis pakartoja su eksponuojamomis meno galerijoje avių iškamšomis, kurios nėra tik ikonos (Eco prasme), bet ir meno kūrinys, tam tikra sutartinė reikšmė. Intuityviojo požiūrio šalininkai teigia, kad kalba išreiškia tik tai, ką rašytojas ar dailininkas siekia pasakyti, tai, ką jie tuo metu žaidžia, svajoja. Čia kalba – tai asmeninių intencijų išraiška. Šį požiūrį Hallas kritikuoja teigdamas, kad neigiama komunikatyvaus akto reikšmė ir nekreipiama dėmesio į kalbos taisykles, kodus ir konvencijas.

Konstruktyvistai teigia, kad reikšmė konstruojama kalboje ir per kalbą kaskart iš naujo. Hallas plėtoja konstrukcinį požiūrį, kurį savo ruožtu sieja ir su semiotiniu (F. de Saussure), ir su diskursyviu (Foucault) požiūriais. Konstrukcinė prieiga suponuoja teiginį, kad „ne-

⁵ Marksizmo ir kultūros studijų santykių Stuartas Hallas apmąsto: Hall 1983: 57–185; Postmodernistinė prieiga aiškinama: Hall 1986: 45–60; Kultūros studijų ir postkolonializmo santykis svarstomas: Hall 1996: 242–260.

reikia painioti materialaus pasaulio, kuriame daiktai ir žmonės egzistuoja, su simbolinėmis praktikomis ir procesais, kurių metu reprezentacija, reikšmė ir kalba veikia“ (Hall 1997a: 25).

Reprezentacijos reikšmė priklauso ne nuo materialios ženklo kokybės (fotografija, tapytas paveikslas, reklaminis tekstas), o nuo *reprezentanto simbolinės* funkcijos. Taip funkcionuoja kelio šviesoforai, kurių spalvos raudona, geltona, žalia nurodo ne pačios save, o atlieka tam tikrą funkciją: pateikia tai, kas leidžiama (Eik!) arba draudžiama (Stok!). Konstruktyvistai pastebi šių spalvų seką, kuri virsta specifiniu reguliatyviu diskursu (Sustok, palūkėk truputį. O dabar pasiruošk ir ... jau gali eiti).

Daug dėmesio Hallas skiria Foulcaut teorijos taikymui popkultūros reiškiniams analizuoti. Jis parodo, kaip skirtingi diskursai išreiškia istorinę patirtį, priklauso žinojimo, kaip galios formų, sferai ir konstruoja reprezentacijas suvokiantį subjektą. Tikroju reprezentacijų subjektu tampa įvairiausios kultūros, politikos, mokslo praktikos. Praktiniai veiksmai, jų tradicijos susilieja su diskursais ir suteikia reprezentacijoms konkrečias reikšmes, valdo jas pagal žinojimo monopolijos teisę. Hallas diskursą apibrėžia kaip tam tikrą veiklos, kalbėjimo, reprezentacijų vienovę, kurios ribas nurodo konkreti tema, tikslas, valdžios mechanizmai. Popkultūros institucijos (populiarūs žurnalai, televizijos kompanijos, poilsio industrija) kuria, konstruoja, saugo, monopolizuoja tokius diskursus. Diskursų formavimas eina su istorinėmis, popkultūros praktikas veikiančiomis prievartos, seksualumo, higienos tradicijomis. Įteisinti kokią nors naują kultūrinę praktiką ir jos reprezentacijas (pvz., gėjų subkultūrą), vadinasi, formuoti naują socialinį subjektą, legitimuoti jį konstruojančius mo-

ralės, teisės, medicinos, psichologijos diskursus (Hall 1997 a : 46), transformuoti egzistuojančias *žinojimo / galios* formas⁶.

Hallo reprezentacijų kritika kartu yra kultūros subjekto analizė, jo konstravimo refleksija. Hallui veikiantysis subjektas nėra konkretus asmuo ar apibrėžtas diskursas. Subjektas – tai tam tikra sąryšio asmuo-grupė-diskursas cirkuliacija. Nors toks subjektas depersonalizuoja diskurso tvarką, vis dėlto asmens veiksmai negali būti laikomi anonimiais, jie yra reiškiami grupės vertybėmis, kultivuojama tvarka ir t. t.

Kalbant apie *žinojimą / galią*, ją galima sulgyinti su konkrečių simbolių energingumu, apie kurį yra kalbėję W. von Humboldtas ir E. Cassireris kaip apie simbolių *energiją*, o G. Jungas ir P. Tillichas – kaip apie simbolių gyvybingumą. Simbolio gyvybingumas – tai jo gebėjimas skatinti emocionalų pasaulio suvokimą. Kiekvienas simbolis, kurio reprezentuojamas reikšmes mes atpažįstame, yra energingas. Emocingumas yra būtinas bet kokio suvokimo „energetinis“ laukas. Štai kodėl Cassireris simboliu mąstymu laiko ne tik religines ar mitines suvokimo formas, bet ir šiuolaikinį meninį ir mokslinį mąstymą. Simbolis miršta tada, kai jis tampa nesuvokiamas, kai nenurodo jokių atpažįstamų reikšmių. Hallas simbolio energetiškumą susieja su diskurso žinojimu / galia. Būtent diskursas, jo ritualai suteikia simboliui galią įkvėpti, stabdyti, gašdinti, džiuginti žmones. Tas pats simbolis skirtinguose diskursuose turi skirtingas galias.

Žinojimo / galios formos, diskursyvos praktikos yra išstumto, susvetiminto Kito suvokimo aplinka. Kito tema susieja Hallą ne tik su

⁶ Išskirtinis dėmesys reprezentacijoms skiriamas: Hall 1997; Struktūralistiniams požiūriui: Hall 1980.

M. Buberio ar E. Levino filosofija, bet ir su simboline antropologija (M. Douglas), rasizmo kritika (S. Gilman), Holivudo kinematografo bei reklamos istorija ir kritika (pvz.: Hall 1997 b: 251–252). Hallas pažymi, kad rasistiniu požiūriu Kitas – tai nepriklausantis eurocentriniam diskursui, infantilus, patologinis, ne visai žmogiškas. Tokiais „kitais“, turinčiais patologišką kūną ir nevisavertę sąmonę, kolonijiniai anatomai (C. Lombroso, G. Ferraro) laikė Afrikos ir Pietų Amerikos primityvių genčių narius.

Hallo ir jo kolegų kūryboje kultūros tyrimai virto tarpdisciplinine mokslo sritimi, aprėpiančia filosofines, sociologines prieigas, meno ir žiniasklaidos kritiką, semiotiką. Čia remiamasi poststruktūralistiniais, postkolonijiniais, feministiniais požiūriais. Žiniasklaidos analizė tiesiogiai siejosi su Amerikos kultūros tyrimais, kur šis dalykas buvo akcentuojamas. Tačiau žiūra į žiniasklaidos vaidmenį vis dar buvo veikiamą socialinės kritikos, marksizmo (Althusseris). Žiniasklaida buvo nagrinėjama kaip ideologinė ir hegemoninė institucija, neakcentuojant jos, kaip popkultūros plėtros instrumento, vaidmens ir funkcijų.

Aštuntajame dešimtmetyje Birmingemo centras vietoje masinės kultūros ir kultūrinės industrijos ima akcentuoti pozityvius funkcinius, simbolinius popkultūros tyrimus. Iš pradžių popkultūra ir ją plėtojančios subkultūros buvo aiškinamos kaip socialinių, daugiausia marginalių, grupių pasipriešinimo ideologijoms bei adaptacijos ir konformizmo su dominuojančia kultūra forma. Dėl konformizmo ir socialinių grupių komunikacijos akcentavimo Birmingemo centrą Vakarų marksistai kritikavo kaip kolaboracinį. Tačiau ilgainiui klasių, elito ir masių susipriešinimą kritikuojantis požiūris pasirodė produktyvus dėl savo analitinių gali-

mybių. Naujoji Birmingemo kultūros tyrimų centro karta (R. Johnson, J. Lorrain ir kt.) plėtoja kasdienio gyvenimo studijas, atvejų analizę (*Case studies*). Atsirado daug analogiškų centrų (pvz., *Open University* Anglijoje).

Kultūriniai stereotipai, popkultūros klišė, pasak Hallo, priklauso nuo reprezentacijos, skirtumų ir galios ryšio. Turima omenyje žinojimas / galia, pajėgumas konstruoti, reprodukuoti, plėtoti diskursus ir su jais susijusias praktikas. Pasak Hallo, reprezentacijos galia – tai gebėjimas žymėti, (pa)skirti, klasifikuoti (Hall 1997 b : 259), ji tiesiogiai siejasi su simbolizavimo galia, pasireiškiančia įvairiais reprezentavimo veiksmais, pavyzdžiui, stereotipų kūrimu taip realizuojant simbolinę prievartą. Gramsci kalbėjo apie kultūrinę klasių hegemoniją, o Foulcaut tą patį hegemonijos principą aptaria mikrolygiu kaip grupių žinojimus / galias. Hallas ekstrapoluoja hegemonijos ir žinojimo / galios kategorijas popkultūros institucijoms, demonstruodamas, kaip kinas, literatūra, stereotipizuodami rytietį, juodaodį, moterį, konstruoja baltaodį patriarchalinį vartotoją.

Simbolizacijos galios ir simbolių energingumo, fetišų ir simbolinės valdžios (P. Bourdieu) analizė demonstruoja galios konstravimą mikrolygiu. Čia reprodukuojami ekonominiai ir kultūriniai santykiai, formuojami hegemoniniai (pvz., kolonijiniai) požiūriai, virstantys nereflektuojamais *habitus*. Hallas nurodo, kad suformuotiems klasikiniams stereotipams būdingas binariškumas, kai išorinis kultūriškai priimtinas vertinimas slepia, malšina nepriimtina, destruktivų. Kaip jau minėjome, XIX ir XX amžiaus rasistinėje literatūroje juodaodis vaizduojamas infantiliu, stipriu ne visai vyru. Jam priešinamas rūpestingas, išmintingas, griežtas baltaodis. Tačiau infantilus juodaodis

tik paviršutinis stereotipas, slepiantis tikrąją juodaodžio supermeno, pasižyminčio pabrėžtinomis seksualinėmis galiomis ir gebėjimais, archetipą. Šio slepiamo įvaizdžio baimė buvo realizuojama XIX amžiaus linčo teismuose JAV, kai juodaodžiai vyrai buvo ne tik žeminami, bet ir kastruojami (Hall 1997 b : 263). Leidžiamo ir slopinamo stereotipo įvairios konfigūracijos, jų mirgėjimas yra diskurso „siela“, simbolizavimo daugiaprasmiškumo prielaida. Simbolizavimas remiasi sudėtingais geidimo, fantazavimo, slopinimo ir projektavimo procesais. Jų metu yra konstruojamas Kitas, dažnai patologinis, necivilizuotas. Priešiško Kito įvaizdis taip pat yra susijęs su fetišistiniu sąmoningumu. „Fetišizmas mus perkelia į sferą, kur fantazija persmelkia pačią reprezentaciją; čia tai, kas reprezentacija rodoma arba joje matoma, gali būti suvokta tik santykyje su tuo, ko negalima matyti arba negalima parodyti. Fetišizmas atlieka tam tikrą regimojo objekto sukeitimą pavojinga, galinga ir užmiršta galia“ (Hall 1997 b : 266). Fetišai nurodo gilesnę reikšmę, ne tą, kuri viešai demonstruojama, o tą, kuri pilna energijos, kuri yra fantazuojama, geidžiama, nutylima, slopinama. Dėl sukeitimo (substitucijos) fetišu virsta koks nors kitas, o ne geidžiamas daiktas, tačiau fetišas turi visą geidžiamojo daikto patrauklumą. Fetišizmą skatina įvairūs kultūriniai tabu, pavyzdžiui, tiesioginių lytinių nuorodų, perdėto atvirumo, nehygieniško draudimas. Tokiu būdu seksualinė energija, geismo galios perkeliama kitam objektu – fetišui. Aptardamas substituciją ir jos raišką moderniojoje popkultūroje, Hallas naudoja plačiais primityvių bendruomenių tyrinėjimais, kartu tik sustiprindamas popkultūros kritikos ir kultūrinės antropologijos suartėjimą ir net susilieimą.

Pasak Hallo, reprezentavimo, stereotipizavimo, fetišizavimo veiksmai niekad nėra užbaigti, jie nėra duotis. Reikšmę reikia nuolat patvirtinti, ji yra linkusi būti įtraukta į kitus diskursus, o stereotipizavimo kryptis gali būti apversta. Todėl reprezentacija reikalauja nulatinio „transkodavimo“ (Hall 1997 b : 270), kartojimo, dauginimo. Būtent tai įgyvendina skirtingoms popkultūros kryptims atstovaujanti žiniasklaida, kino ir meno institucijos.

Viena įdomesnių kultūros tyrimų temų yra postkolonializmo studijos bei kolonialinio sindromo įveikimo programos. Postkolonializmo tema yra lygiagreti postmodernizmui⁷, poststruktūralizmui, feminizmui ir siejama su centruojančių ir dominuojančių europietiško diskurso kritika, jų destruktyvumu, Vakarų civilizacijos genezės ir raidos demitologizavimu. Čia demistifikuojamos kultūros ir politinės galios geografiškumas, jų nusistovėjusios formos. Postkolonializmas dar vadinamas Trečiojo pasaulio kritika (Antrasis – buvusios socialistinės šalys). Kaip feminizmas abejoja pasaulio suskirstymu į vyriškąją ir moteriškąją dalį arba rasizmo studijos kvestionuoja spalvinę žmonių diferenciaciją, postkolonializmas kritikuoja struktūrinį, socialinį esencializmą, teigiantį Rytų ir Vakarų skyrimą. Kolonijinis sindromas artimas rasiniam, arba patriarchaliam, kai apibrėžtos socialinės grupės identifikuojamos kaip Kitos ir tuo pagrindu žeminamos, išstumiamos,

⁷ Reikia paaiškinti „post“ reikšmės skirtumus nagrinėjant postkolonializmą ir postmodernizmą. Postkolonializmas akcentuoja ne aukštą technologinį šalių išsivystymą, ne galimybę įveikti struktūrines moderniosios visuomenės problemas, o veikiau ikiindustrinių visuomenių vertybes, neigiant europietišką industrializacijos versiją, rodant kitokias modernizacijos galimybes. Todėl „post“ reikšmės postkolonializmui ir postmodernizmui tik iš dalies sutampa. Plačiau apie tai žr.: Appiah 1991: 336–357.

segreguojamos. Čia plėtojama esamų struktūrų konservacija, o iškilus problemų, pažeidus esmines struktūras, siūlomi asimiliacijos, deportacijos, segregacijos mechanizmai.

Postkolonializmas, kitaip nei Frankfurto socialinė mokykla ar ankstyvoji Birmingemo kultūros tyrimų mokyklos fazė, kitaip nei radikalaus feminizmo kryptis, nerodo didelių simpatijų marksistinei doktrinai. Marksizmas, nors ir atskleidžia industrines kolonijų eksploatavimo prielaidas ir jų ideologinius padarinius, tačiau anaip tol neneigia istorinio eurocentrizmo būtinumo. Klasikinis marksizmas tik sustiprina eurocentrizmą teigdamas, kad Rytų šalių raida galima tik kaip industrializacija, kapitalizmo ir laisvosios rinkos įtvirtinimas ir Vakarų vertybių puoselėjimas. Postkolonializmas yra tiesiogiai susijęs su industrinės visuomenės teorijų kritika ir išreiškia postindustrializmo idėjas, nurodančias modernizacijos krypčių gausą ir gerovės sampratos įvairovę. Čia kritikuojamas marksizmas anaip tol nereiškia jo visiško atmetimo. Kaip nurodo Patrickas Brantlingeris (Brantlinger 1996 : 466–485), čia plėtojamas „marksizmo inversijos“⁸ [*inverted Marxism*] variantas, orientuotas ne į socialistinę revoliuciją, o į kitas, neindustines kapitalizmo modernizacijos formas, alternatyvius klasinio susiskaidymo įveikimo būdus. Marksizmo inversija postkolonializmo atveju yra panaši į marksizmo inversiją sovietinio marksizmo-leninizmo atveju. Čia taip pat buvo kvestionuojama Marso istorinių dėsningumų teorija, kalbant apie socializmo sukūrimo galimybes Rusijoje ar Ki-

nijoje. Ir postkolonializmas, ir marksizmas-leninizmas kritikuoja imperializmą kaip ypatingą neokolonializmo formą ir kviečia jam priešintis. Čia ir reiškiasi marksizmo ideologijos galia. Tačiau, kaip pažymi Rajeswari Sunderis Rajanas, postkolonializmo atveju nėra išryškinamos socialistinio mesianizmo idėjos, veikia universitetų intelektualai, dažniausiai išeiviai iš Indijos, plėtoja utopines tradicinės bendruomenės vizijas (Rajan 1997: 608–609).

Kita paplitusi kultūros tyrimų kryptis yra popkultūros studijos. Jos transformavo tradicinę elitinės ir masių kultūros supriešinimą į fragmentuotą ir dinamišką, paklūstančią paklausos ir subkultūrų reikalavimams popkultūrą. Teigiama, esą žemosios ir aukštosios kultūros skirtis būdinga tradicinei, ikiindustrinei, visuomenei, kai aukštųjų stilių buvo mokomi dvaro didikų vaikai, o prastuomenė plėtojo žemuosius, kamavalinius, stilius. Šiuo atveju kalbama apie heterogenines, hierarchines kultūros formas. Nei masių sampratos, nei pačių masių čia dar neegzistuoja. Jos atsiranda vėliau – industrinėje epochoje, naujųjų amžių viduryje, susikūrus didelėms manufaktūroms, fabrikams, vykstant kalbos norminimo, gamybos standartizavimo ir centralizavimo procesams, ieškant ir siekiant visuotinės kontrolės ir stebimumo formų. Centralizuotose valstybėse, įvykus buržuazinėms revoliucijoms ir siekiant valdyti atsiradusias mases, supriešinamos elito ir masių kultūros. Elito kultūra čia pakeitė dvaro aukštojo stiliaus sampratą. Ši perskyra lieka aktuali iki pat vartotojiškos, postindustrialinės, visuomenės atsiradimo technologiškai išsivysčiusiose turtingose Vakarų visuomenės šalyse. Žymus popkultūros kritikas Johnas Fiske neigia, esą popkultūros kūrėjams galėtų būti taikomi Marcuse's vienmačio žmogaus arba

⁸ Apie „išvirkščią marksizmą“ arba apie marksizmo inversiją, kaip apie postkolonializmo doktriną, dar 1917 metais rašė Arthuras J. Penty. Tačiau šiuolaikinę šio termino formą septintajame dešimtmetyje sukūrė A. K. Coomaraswamy, o šios temos klasiku galima laikyti Gayatri Spivaką. Apie tai taip pat žr.: Spivak 1990.

nomadinio individo matai (Fiske 2001: 24–25). Tai ne tik neefektyvu, bet ir neparodo popkultūros sudėtingumo ir kūrybinių plėtros galių. Popkultūra, įveikdama klasikinių elito ir masių kultūros supriešinimą, dėl savo perteklinės pretenzijos aprėpti visų subkultūrų, skirtingų gyventojų sluoksnių reikalavimus nuo pat pradžių plėtojama kaip prieštaringas kintamas procesas (Fiske 2001: 19). Popkultūra ir oponuoja egzistuojantiems valdžios režimams, ir kartu yra subordinuota galios cirkuliacijoms ir diskursams, o jos pačios įtakingumas, jėga yra išsiskleidę daugiaspalvėje socialinėje mozaikoje. Štai kodėl tie patys popkultūros elementai gali reprezentuoti skirtingas reikšmes ir lūkesčius. Ryškus pavyzdys – džinsų istorija ir jų reikšmių transformacijos. Atsiradę kaip aukso ieškotojų drabužis, jie greitai buvo susieti su amerikietiška kaubojų mitologija, o paskui ir su stipraus dirbančio patriarchalo vyro stereotipine išvaizda. Po Antrojo pasaulinio karo džinsai tampa lyties, klasės, amžiaus, tautybės, religijos ir išsilavinimo delimitacijos įveikimo simboliu. Kita vertus, jie akcentuoja tai kolektyvumą, tai išskirtinį individualizmą, asexualumą, o kartais maskulinizmą arba feminizmą. Popkultūros prieštarumas, jos nevienareikšmiai santykiai su valdančiais diskursais apibrėžia jos nuolatinę opoziciją dominuojančioms kultūros formoms (Fiske 2001: 43) ir nenutrūkstamą tokių susipriešinimų tėkmę (*flux*). Vartotojiškoje visuomenėje dominuojantis ir oponuojantis (rezistencinis) kultūros momentai keičiasi vietomis, transformuojasi ne tik dėl kartų ar dėl viešosios nuomonės kaitos, bet ir dėl stilių ir komunikacijos kodų kaitos. Kita vertus, popkultūros gigantai patys simuliuoja susipriešinimą, siekdami išvengti spontaniškos konkurencijos ir patenkinti

vis naujų subkultūrų poreikius. Popkultūros ir viešai dominuojančios kultūros formų susipriešinimas anaipol neturi klasinio pobūdžio, o veikia atstovauja permanentiniam dinamizmui. Čia simbolinio (šiuolaikinių mitų, magizmo, fetišizmo, ideologijų) mąstymo elementai tarpusavyje konfrontuoja, kuria kintamas įtampos zonas, pavyzdžiui: laikinos futbolo komandų gerbėjų emblematikos kovos, skirtingų stilių grafitų meistrų susipriešinimas ir t. t.

Kitas popkultūros bruožas – tai produktyvi malonumų sferos kaita. Popkultūros tikslas – pasitenkinimo ir malonumo didinimas. Tačiau čia visada skiriamos toleruojamos ir draustinės pasitenkinimo formos. Produktyvus malonumas kyla iš jų supriešinimo įtampos įveikimo. Pavyzdžiui, leidžiamo ir draudžiamo santykių regime sublimuoto, legalaus malonumo ir atviro, pornografinio geismų tenkinimo susipriešime; kita priešybė: sveikatos saugumas ir vartojimo kiekių skatinimas. Produktyvus malonumo principas nereiškia radikalaus antagonizmo, o priešingai – įvairias abipuses nuolaidas, įtakas ir vėl susipriešinimus. Popkultūros erotizavimas, griovimo, revoliucingumo sušvelninimas ir nukenksminimas, adaptavimas vartotojo interesams, ekologinių vartojimo prekių populiarinimas – visa tai abipusių kompromisų žingsniai. Dar vienas prieštaravimų kompleksas – tai milžiniška poilsio industrija, kurios gigantams priklauso Disnejaus, Holivudo pasaulinės pasiilksminimų, poilsio organizavimo imperijos, veikiančios ir ugdančios visuomenę ne mažiau nei ištisų šalių švietimo sistemos. Turint omenyje, kad popkultūros edukaciniai tikslai yra priešaringi, nesisteminiai, ir tai, kad jos ugdytiniai atstovauja patiems įvairiausiems visuomenės sluoksniams, konfrontacija su ugdymo

programomis yra neišvengiama. Pavyzdžiui, Disnėjaus kuriamų animacinių filmų serialų, pradedant peliuku Mikiu (*Mickey Mouse*) ir baigiant Herakliu (*Hercules*), plėtoja savitą charakterį, ženklų sistemą, elgesio schemas ir kalbą. Animuoti popkultūros piešiniai savo populiarumu prilygsta tokioms gyvoms žvaigždėms kaip Elvis Presley, Marilyn Monroe ir kt. Kaip pažymi Janet Wasko savo puikioje studijoje apie Disnėjaus imperiją, peliuko Mikiio bruožai atspindi charakteringus, bendruosius vaiko pasaulėjautos bruožus, brėžia intymų, nuoširdų santykį su juo (Wasko 2001: 123). Disnėjus plėtoja didelį visuomenės santykių ir bruožų spektrą, todėl čia taikomos psichoanalitinės, marksistinės, kultūros studijų, semiotinės, feministinės, postkolonializmo ir pan. priegijos. Tačiau nė viena jų, pavyzdžiui, feministinė, nebus tiksli, nes rasime ir klasikinių patriarchalizmo versijų, ir aiškaus feministinio primato arba tiesiog biseksualių ir asekualių herojų. Adorno iškelti kaltinimai, esą ančiukas Dakas (*Duck*), jo negandos privalo kompensuoti, užgožti realias darbininkų problemas, turi ne daugiau pagrindo nei tai, kad Disnėjus siekia patenkinti legalius pirkejų poreikius, kurių įvairovė gana didelė, tačiau nėra ribojama tautinės kultūros sienų.

Labai svarbi popkultūros sritis yra laisvalaikio verslas bei globalinė popkultūros orientacija. Popkultūra pakeičia laisvalaikio verslą iš reprodukuojančio darbo jėgas, aptarnaujančio pagrindinę žmogaus veiklą į savatiksli pasaulį, pretenduojantį užimti ne mažiau svarbią vietą nei gamyba. Pati gamybinė veikla tampa pasirengimu laisvalaikio malonumams (kartais pavojingiems sveikatai ir alinantiems). Laisvalaikio industrija ima produkuoti alternatyvias tikroves, kurių negalima išsamiai apibūdinti si-

muliakro, fetišo ar panašiais terminais (J. Bordillardo kriticizmo dvasia). Tokia kritika tik parodo galimą atstumą, praėjusių poreikių ir vertybių nostalgiją, o ne efektyviai apibūdina šiuolaikinius popkultūros procesus. Popkultūra įsismelkia į pačią daiktiškąją tikrovę, kurią turėtų valdyti gamybinių santykių interesai, ją transformuoja. Pavyzdžiui, tiesiogiai buvo transliuojamos paskutinės karinės kampanijos Peršų įlankoje, Jugoslavijoje ir Afganistane (karo prieš terorą metu). Maža to, Holivudo režisieriai maketavo galimas karo raidos versijas, teroristų grupuočių veiklos modelius, animavo scenarijus, o teroristai naudojo kompiuteriniais žaidimais kaip treniruokliais, taip suliedami virtualų ir realų savižudybės aktą. Simonas Duringas pažymi, kad ši laisvalaikio industrija sparčiai įgauna globalinių bruožų ir siekia tenkinti ne ypatingus kultūrinius, o universalius poreikius žmonių, kuriems būdingos ne tiek tautiškumo, kiek amžiaus, lyties ir stiliaus orientacijos (During 1997: 823).

Svarbi popkultūros tyrimų sritis yra kasdienio gyvenimo kritika (*critique of everyday life*). Kasdienio gyvenimo kritikos pradininkas De Certeau nurodė, kad vartotojiškos visuomenės tikrovėje susilieja materialūs ir semiotiniai-kultūriniai išteklių. Automobilis šiai visuomenei egzistuoja ne tik kaip transporto priemonė, bet ir kaip komunikatyvus aktas. Maisto gamyba televizijos ekranuose – tai ne tik mitybos technologijų mokymas, bet ir pokalbių šou. Kasdienis vartojimas yra kultūrinis veiksmas, kurio metu popkultūra reprodukuoja save pačią: programuoja savo tęstinumą, įvairovės modelius, kuria savo vartotoją, kovoja dėl teritorijų. Kitas kasdienio gyvenimo kritikas Henris Lefebvre atkreipia dėmesį į taikosios filosofijos svarbą. XX amžiaus filoso-

fija daugiausia dėmesio skyrė savo visuotinio esmingumo įrodymui ir dažniausiai tapdavo ginclu didžiosiose klasių, tautų, religijų kovose. Ji virsdavo ideologija, tiesos apreiškimu, ignoruodama kasdienybės įvairovę ir jos poreikius. Pasak Lefebvre, šiuos trūkumus siekia įveikti kasdienybės kritika, akcentuodama filosofinių prieigų taikomumą, abstrakcijų susietumą su konkrečiais gyvenimo įvykiais, mesianistinių politinių sprendimų kritiką atsižvelgiant į kasdienybės poreikius (Lefebvre 1991: 92).

Reikšmingu popkultūros tyrimų vediniu laikytinos subkultūrų studijos. Dickas Hebidge'as kūrinyje *Subkultūros: Stiliaus reikšmė* (1979) analizavo Britanijos skustagalvių (*skinheads*), pankų, stileivų (*teddy boys*) elgesį. Svarbiausiais jų bruožais jis laikė impozantiškumą (*spectacular*) ir stilingumą. Stilingumą jis aiškino ne kaip nuolatinę simbolių manifestaciją, o kaip jų tėkmę (*flux*), kur svarbia laikytina brikoliažo technika. Dėl stilių kaitos ir brikoliažo gana intensyviai keičiasi formos, simboliai ir jų reikšmės, netikėčiausiai transformuojasi to paties ženklo reikšmė. Šios transformacijos atitinka popkultūrai būdingą analogiško reikšmių susidvejinimo ir gausėjimo tendenciją.

Hebidge'as stilių nagrinėja kaip atmetimo, pasipriešinimo formą (Hebidge 1979: 2), kaip plačią disputų sferą, kur konkuruojančios grupės įgyja lygesnes sąlygas nei, pavyzdžiui, ekonomikos sektoriuose. Čia subkultūros yra tam tikra transformuota darbininkų judėjimo forma, jos turi aiškias kairuoliškas arba nacionalistines tendencijas. Susan Willis, interpretuodama Hebidge'o tyrinėjimus, juos kritikuoja dėl rezistencijos akcentavimo. Ji pažymi, kad šios pasipriešinimo formulės dar kai ką reiškė septintajame dešimtmetyje, o vėliau subkultūros įgyja ir kitą prasmę, atlieka kitokias socialines

funkcijas. Jos pamažu tampa vartotojiškos visuomenės stilistinės vizualizuotos įvairovės subjektais, panaikindamos galutinio tikslo, didžiojo pasakojimo, binarinių opozicijų (vyro / moters, Rytų / Vakarų) holistinį aktualumą. Willis teigia, kad visas šių subkultūrų energingumas, plėtojamų ar neigiamų vertybių prieštarigumas siekiant vienintelio tikslo – impozantiško stiliaus – yra „reabsorbuotas ir sudaktintas fetišistinis vartotojiškos visuomenės spektaklis“ (Willis 1993: 365). Terminas „fetišizmas“ čia vartojamas siekiant nurodyti, kad realių problemų, su kuriomis susiduria šių subkultūrų atstovai, sprendimas pakeičiamas stilizacija. Problemos pakeitimas ir yra sprendimas, o vartojami fetišistiniai simboliai turi gana didelę „energinę“ galią, yra simboliškai reikšmingi ir padeda individuacijos procesui.

Impozantinės subkultūros kuria prasmes akcentuodamos stilių skirtumus ir taip pakeisdamos jau nusistovėjusius tiesioginius, verbaličius kultūros reprezentacijos modelius. Willis atkreipė dėmesį į tai, kad nei Hebidge'as, nei septintojo ir aštuntojo dešimtmečių Birmingemo kultūros tyrimų centras nesusieja vartotojiškos visuomenės raidos dėsningumą su subkultūrų raida ir transformacijomis (Willis 1993: 369). Hebidge'as, sekdamas klasikine Williamso ir Birmingemo centro tradicija, subkultūras laiko pasipriešinimo forma, o pagrindinis to pasipriešinimo bruožas – protestas stiliumi. Pankus, skustagalvius ir metalistus jis laiko pasipriešinimo biurgeriškai kultūrai formomis, o Willis nurodo, kad galbūt kai kurių rezistencijos bruožų buvo galima išvelgti aštuntojo dešimtmečio pradžioje, tačiau baigiantis amžiui subkultūros virto specifiskai orientuotomis vartojimo formomis. Stilius čia susilieja su klausoma muzika, drabužiais, gy-

venimo būdu, skoniu, ir visa tai išreiškia ne protestą, o vienos iš vidurinės klasės grupių savęs identifikavimo formą.

Stilių kaita taip pat priklauso nuo politinių įvykių kaitos (tačiau nebūtinai virsta politinių ideologijų reprezentacijomis), nuo technologijų raidos, drabužių madų pasikeitimų ir yra nuolatinė tėkmė (*flux*), neturinti jokio galutinio tikslo, mesianistinių laimingos pabaigos vizijų. Pavyzdžiui, devintojo dešimtmečio pabaigoje ir dešimtajame dešimtmetyje suklesti militaristinis stilius, veikęs pankus ir skustagalvius, vyrus ir moteris, tačiau tai anaipol nereiškę amerikocentrizmo, eurocentrizmo ar nacionalizmo suklestėjimo subkultūrose. Priešingai, kai kuriuose miestuose, pavyzdžiui, Toronte, tarp skustagalvių išliko labai populiarūs marksistinė filosofija, o vėliau ir kairysis anarchizmas, nors jų drabužių mados atspindėjo amerikietiškos karinės ekspansijos ideologiją. Militaristinė apranga ir kai kurių grupių šukuosena buvo transformuojama ir simboliškai pritaikoma („prasmingai apgyvendinama“ (Mažeikis 2000: 4–15)) gausių tatuiruočių, aksesuarų ir kt. Subkultūrų ir vartotojiškos kultūros laipsniškas susilieėjimas, transformuojantis pačią vartotojišką kultūrą į gausybę stilių sąjūdžių (pvz., *Cosmo politan* merginos (Mažeikis 1999: 20–26)), lėmė ir moterų aktyvų dalyvavimą subkultūrose. Vartojimo pasiūla, jos įvairovė skatina tarpinių grupių – feminizuotų vyrų, maskulinizuotų moterų, grupių, neigiančių įprastus seksualumo skirtumus, plėtrą.

Toronto skustagalvių atvejis, kurį mini Willis, sutampa su kai kurių šiuolaikinių subkultūrų išsilyjeimu į kontroversišką politinį gyvenimą. Tai susijungimas su ekofašistais, antiglobalistais, radikaliais anarchistais; kovos už seksualinių mažumų teises, narkotikų legalizavi-

mą ir pan. Skirtingai, nei manė Frankfurto mokyklos atstovai ar Birmingemo mokyklos pradininkai, čia neakcentuojama klasių kova, remiama mesianistinės ideologijos ir filosofijos, o pabrėžiamas grupės tapatybės, interesų sferos formavimas ir gynimas.

Taigi popkultūra užgimsta technologiškai labai išsivysčiusiose šalyse ir pabrėžia ne savo vartotojo veidą, o kultūros prieinamumą, atvirumą, jos formų įvairovę ir lygiateisiškumą. Popkultūros simbolis yra ne masėms skirtas šlageris, o ausinukai (*Walkman*), leidžiantys metro vagonuose klausytis ir L. van Beethoveno simfonijų ir F. Sinatros dainų. Popkultūra nurodo fragmentuotos postindustrinės visuomenės strategijas, poreikius ir tikslus. Akivaizdu, kad tokius pokyčius nulėmė didelis gamybos lankstumas, stambiaserijinės produkcijos keitimas serijine ir net vienetine, individualių užsakymų plėtra, modulių prekių įvairovė, gamybos mastų didėjimas siekiant patenkinti daugumos subkultūrų poreikius, o kartu užtikrinti kontroversiškos įvairovės reproduktivumą.

Horkheimeris ir Adorno teigia, kad svarbiausias meninis kultūros industrijos bruožas yra stilius, kuris užgožia klasinę, literatinę savimone, tačiau išlieka svarbiausiu būdu „perteikti kančią“ (Horkheimer, Adorno 1974: 117). Priešingai, ankstyvojo laikotarpio Birmingemo mokyklos atstovai teigia, kad stilius padeda masių kultūrai, o vėliau ir popkultūrai realizuoti savo konfrontaciją su tradicija. Tačiau gana lėkštos masinės kultūros stilizacijos, kurias kritikuoja Adorno, popkultūroje igauna daugybę stilistinių įvairovių, o pačią stilizaciją paverčia svarbiu tikrovę formuojančiu veiksmu. Stilizacijos nurungia tradicinės kultūros rimtumą ir bendrinės kalbos diktatą. Kiekviena televizijos

laida siekia atrasti savo stilių ir ugdyti adresatą – šio stiliaus atitikmenį. Vaikų literatūra taip pat įtraukiama į bendrąjį stilizacijos procesą.

Masių kultūrai būdinga „masinė“ standartizuotų normų transliacija, o popkultūrai – serijinis stilių dauginimas ir tikslingas jų adresavimas. Čia akcentuojama stilių įvairovė, jų kaita kaip Kito ideologija, jo produkavimas ir įteisinimas. Kitų (Rytų, primityvių bendruomenių, neokomunistinių, militaristinių, šeštojo ir septintojo dešimtmečio jaunimo stilių) gausa suvokiama kaip visuomenės turtingumas. Kito filosofija, kurią Buberis ir Levinas aiškino kaip išsilaisvinimą iš imperinio, totalitarinio sistemiškumo gniaužtų, popkultūroje plėtojama kaip taikomoji paradigma. Popkultūra iš esmės yra postindustrinė Kitų gamyba, tačiau platina ir skelbia tai, kas gali būti prieinama visiems vartotojams, o ne uždaram klanui. Taip pamažu transformuojami, pritaikomi arba išstumiami iš informacijos lauko labai specializuoti dalykai. Subkultūrų išlikimas skatinamas per atvirėjamą, integraciją. Taip atsitiko su ezoterinėmis draugijomis, šešėline ekonomika, prostitucija, taip linkstama spręsti narkotikų problemą.

Dauginimas masinei kultūrai yra aukščiausia vertybė. Prisimintinas žymus A. Warholo pareiškimas: penkiasdešimt Mona Lizų geriau už vieną. Dauginimo esmė yra mašinerija. Pasak Horkheimerio ir Adorno, „juo labiau mašinerija užvaldo esinius, tuo daugiau išryškėja jos aklumas juos atgaminant“ (Horkheimer, Adorno 1974: 27). Popkultūra, išsaugodama dauginimo svarbą, išlaisvina ją nuo aklos priklausomybės mašinerijai. Priešingai, paklausa, pavyzdžiui, kompiuterinių žaidimų, skatina pačių kompiuterių raidą ir fabrikų renovaciją.

Dar vienas svarbus masinės kultūros bruožas – informacijos vertimas, adaptavimas ir ni-

veliavimas, pavyzdžiui, Supermeno ar Betmeno supaprastintas blogio įsivaizdavimas, paviršutiniškas problemų supratimas. Sudėtingos situacijos, dviprasmybės supaprastinamos iki leistų blogio ir gėrio kategorijų. Horkheimeris ir Adorno svarbesniu masinės kultūros bruožu laiko polinkį į visuotinę sisteminę adaptaciją, totalines politines struktūras (Horkheimer, Adorno 1974 : 109–110):

Palankumas publikos, kuri ir tariamai, ir iš tikrųjų skatina kultūros industrijos sistemą, yra sistemos dalis, o ne jos pateisinimas ... kai Beethoveno simfonijos fragmento įžeidžianti adaptacija įgyvendinama tokiu pat būdu, koku filmai adaptuoja Tolstojaus romaną, nuoroda [der Rekurs] į publikos poreikius virsta tuščiu atsikalbėjimu.

Horkheimeris ir Adorno samprotauja marksistiškai, atskirdami tariamą tikrovę ir ją atspindinčią melagingą sąmonę nuo esmiškos sistemos raiškos. Jie nediskutuoja adaptacijų funkcionalumo, edukacinio hierarchijų reikšmingumo. Teigti, kad kiekviena adaptacija padeda įtvirtinti pasaulinių monopolijų galią, mažai konstruktyvu. Tai nepaaiškina pačių adaptacijų veikimo mechanizmų. Pirmiausia reikia atkreipti dėmesį į adaptacijų sudėtingumo hierarchiją – nuo elementarių vaikiškų biblijų piešinėliuose iki pirmųjų lengvų bibliinių tekstų, pagaliau iki visaverčių paprasta kasdiene kalba atliktų vertimų. Visa tai Biblijos adaptacijos, kurias atrasime ant Viduramžių gotikinių bažnyčių sienų, renesansiniuose leidiniuose ir iliustracijose. Adaptacija galima laikyti ir Lutherio vokiškąjį Biblijos vertimą ar M. Mažvydo „Katekizmą“. Šalia jų egzistuoja ir moksliniai Biblijos vertimai su paraleliniais tekstais, išsamiais fragmentų, pavienių žodžių komentarais ir net idėjų istorija. Sudėtingi tekstai nė-

ra tiesiogiai suvokiami, tam reikia ilgo edukacinio proceso, saviugdod, o adaptacijų hierarchinė įvairovė užtikrina žmogaus raidą, daro jį mažiau priklausomą nuo institucinės priežiūros, iškraipančios, pasak Habermaso, komunikatyvius aktus. Brolių Grimų pasakos, Kanto filosofiniai traktatai, Verdi operos tapo žmonijos savimonės, kultūros šerdimi. Kaip tik todėl šie pamatiniai dabarčiai kūriniai yra adaptuojami amžiui, socialinei grupei, išsilavinimui, kad pamažėle būtų suvokiami maksimaliai giliai ir kritiškai. Adaptacijų industrijos tikslas ir yra užtikrinti tokio sąmoningumo ugdymą, plėsti didesnės visuomenės komunikaciją, didinti jos efektyvumą, suprantamumą. Kita vertus, pačios adaptacijos yra labai skirtingo kultūrinio lygio. Kai kurioms iš jų būdinga prasta kalba, netikslūs vertimai, klaidinga informacija. Tačiau ilgainiui dėl įvairių paramos fondų ir natūralios konkurencijos nekokybiškos adaptacijos nyksta užleisdamos vietą tobulesnėms.

Išskirtinę vietą masinėje ir popkultūroje užima vaikams skirta kultūrinė produkcija. Industrijiniu laikotarpiu literatūra, žaislų ir žaidimų stambiaserijinė gamyba, masinio auklėjimo technologijos, taikomos vaikų būreliuose, stovyklose, sukarintose organizacijose, turėjo garantuoti efektyvų ir pigų modulinio žmogaus, turinčio iš anksto nustatytas charakteristikas, formavimą. Universalizacija prasidėdavo vaikų darželiais, pasaulėžiūrą apibrėžtai formuojančiais animaciniais filmais. Popkultūra, kuri akcentuoja serijinę gamybą, stilių įvairovę ir kontroversiškumą, taip pat manipuliuoja vaikų sąmone. Tačiau pasirinkimo įvairovė, kultūrinių konfliktų sušvelninimas ir viešinimas reiškia kritinės refleksijos, gebėjimo pasirinkti augimą. Skirtingi stiliai, jų susidūrimai neišvengiamai skatina reflekyvumą, kuris aiš-

kiai matomas naujose subkultūrų bangose. Stilius tampa diskurso taisykle. Jį pradeda formuoti dar ankstyvoje vaikystėje (animacinis serialas „Teletabiai“) ir baigia paauglystės laikotarpiu (pradedama skaityti žurnalus „Panelė“ ir „Cosmopolitan“). Savitą stilių formuoja žurnalai „Barbie“, „Flintas“. Čia net egzistuoja substiliai. Pavyzdžiui, „Barbie“ lėlių gerbėjai gali pasirinkti ne tik lėlės drabužėlius, rankines ar automobilius, bet ir skirtingą gyvenimo būdą, aplinką (Barbie – „mylimiausia mokytoja“, žurnalistė, gyvūnėlių gydytoja, Barbie lėlių muzikinė grupė), taip pat „odos“ spalvą (baltaodė, juodaodė ar geltonodė). Visa tai „Barbie“ ar „Flinto“ kūrėjai įvardija kaip Barbie stilius (*Barbie style*), Barbie ir Flinto pasaulius. „Barbie“ ir „Flintas“, nors ir atstovauja vienam vaikų popkultūros pasauliui, vis dėlto jie formuoja ne vien skirtingus stilius, bet skirtingas subkultūras (žinoma, neišėinant iš vienos postmodernios europietiškos kultūros ribų). Žurnale „Barbie“ vaizduojamas rožinis prabangaus gyvenimo modelis keris ir vilioja. Nauji ištaigingi automobiliai, jachtos, madingi drabužiai ir aksesuarai kasdien supa pagrindinę žurnalo heroję. Daugelis vyresnių darželio grupių ir pradinių klasių mergaičių norėtų būti panašios į ją. Barbių paplitimas Lietuvoje turi įtakos ir vėlesniam „manekeniškos išvaizdos“ etalono formavimuisi, kurį, tiesa, 2001 metų Barbie modeliai siekia sušvelninti, išryškindami ir kasdienio, nemanekeniško grožio galimybes. „Barbie“ lėlių gyvenimas yra nekonfliktinio, paradinio vidurinėsios buržuazijos klasės gyvenimo kopija. Priešingai, „Flintas“ ugdo aktyvų, energingą, išmoningą, truputį padaužišką ir nelinkusį klausyti vyresniųjų patarimų vaiką. Flintas Barbie pasaulio požiūriu yra griovikas, barbaras, neišauklėtas vaikas, o Barbie Flintui yra lėkšta,

neturinti „cinko“ vartotoja. Teletabiai, Barbie, Flintas yra adaptuoti savo žiūrovui, skaitytojui, jo suvokimo lygiui, skatina tam tikro amžiaus vaikoraidą. „Flinto“, „Barbie“ ir kitų vaikų žurnalų skirtumai nėra tiek radikalūs, kad galėtų skatinti gilius sukrėtimus ar „esmės“ refleksiją, tačiau tai vaikams leidžia pajusti niuansus, subtilumus, kurie ugdo subkultūrinio skonio pradus.

Su vaikų pasaulio kultūra tiesiogiai susijusios ugdymo problemos. Masinė visuotinio auklėjimo koncepcija išreiškia industrinės visuomenės poreikius. Jos ugdymo paradigmos susietos su visuomenės reprodukcijai būtinu žinių įgijimu. Taip vyksta kryptingas toleruojamų standartizuotų žinių perėmimas ir prognozuojamo elgesio formavimas. Tokia ugdymo koncepcija neturi kelti jokių dvejonų ir dviprasmybių. Priešingai, popkultūra skatina ir visaip remia kūrybines mokyklas, mokytojų išradingumą, neigia bausmių ir visuotinės priežiūros sistemas. Visuomenės žiniasklaida turi palaikyti mokyk-

lose įgytą kryptį, ją saugoti, nedeformuoti ir persekioti normas iškreipiančius asmenis. Masinės kultūros informavimo priemonės transliuoja įvertintą, atrinktą informaciją ir taip garantuoja pasipriešinimą grėsmingiems esamai tvarkai gyvenimo būdams, santvarkoms.

Popkultūros sąlygomis žiniasklaida patiria globalizacijos efektą, informacijos srautai tokie dideli ir įvairūs, kad jų vertinimas netenka prasmės. Vertinimą pakeičia funkcionalios, efektyvios svarbos akcentavimas. Internetu prieinama bet kokia informacija, tačiau ją grupuoti (*links*) siūlo įvairios vartotojų grupės, suinteresuoti klubai, asmenys.

Manau, kad Lietuvos kultūra šiuo metu yra pereinamoji nuo masinės, industrinės kultūros prie popkultūros. Šis perėjimas pasižymi ir elito kultūros dotavimu, laisvąją rinką, globalizacija. Pamažu perimamos ne tik klasikinės etnografijos, etnokultūros temos, bet ir plėtojama kultūrinė antropologija, pradedami kultūros ir subkultūrų tyrimai, popkultūros vadyba.

LITERATŪRA

1. Appiah, K. A. 1991. „Is the Post- in Postmodernism the Post- in Postcolonial?“, *Critical Inquiry* 17(2): 336–357.
2. Brantlinger, P. A. 1996. „Postindustrial Prelude to Postcolonialism: John Ruskin, William Morris, and Gandhism“, *Critical Inquiry* 22(3): 466–485.
3. Burns, R.; Will, W. 1995. „The Federal Republic 1968 to 1990: From the Industrial Society to the Culture Society“, in *German Cultural Studies. An introduction*, ed. R. Burns. Oxford University Press, 257–324.
4. Cagle, M. 1995. *Reconstructing Pop / Subculture. Art, Rock, and Andy Warhol*. London: SAGE Publications.
5. During, S. 1997. „Popular Culture on a Global Scale: A Challenge for Cultural Studies?“, *Critical Inquiry* 23(4): 808–833.
6. Eco, U. 1994. „Apokaliptikai ir integruotieji intelektualai: masinė komunikacija ir masinės kultūros teorija“, *Kultūros barai* 4: 2–5.
7. Fiske, J. 2001. *Understanding Popular Culture*. New York: Routledge. (First publication 1989).
8. Grossberg, L.; Nelson, C.; Treichler P. (eds.). 1992. *Cultural Studies*. New York: Routledge.
9. Habermas, J. 1998. *The Philosophical Discourse of Modernity*. Cambridge: Polity Press. First published in 1985 as *Der philosophische Diskurs der Moderne: Zwölf Vorlesungen*, by Suhrkamp Verlag, Frankfurt-am-Main.
10. Hall, S.; Jefferson, T. (eds.). 1976. *Resistance through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*. London: Harper Collins.
11. Hall, S. 1980. „Encoding / Decoding“, in *Culture, Media, Language: Working Papers in Cultural Studies, 1972–1979*, ed. S. Hall, D. Dobson, A. Love and P. Willis. London: Hutchinson, 128–138.
12. Hall, S. 1983. „The Problem of Ideology: Marxism without Guarantees“, in B. Matthews (ed.). *Marx:*

A Hundred Years On. London: Lawrence and Wishart, 57–185.

13. Hall, S. 1986. „On Postmodernism and Articulation: an Interview with Stuart Hall“, *Journal of Communication Inquiry* 10(2): 45–60.

14. Hall, S. 1996. „When was the ‘Post Colonial’? Thinking at the Limit“, in *The Post Colonial Question: Common Skies, Divided Horizons*, eds. I. Chambers and L. Curti. London: Routledge, 242–260.

15. Hall, S. 1997 a. „The work of representation“, in *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, ed. S. Hall, T. Jefferson, London: SAGE publications Inc., 13–74.

16. Hall, S. 1997 b. „The Spectacle of the „other“, in *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, ed. S. Hall, T. Jefferson. London: SAGE publications Inc., 223–290.

17. Hebdige, D. 1991. *Subculture: The Meaning of Style*. First published in 1979. London & New York: Routledge.

18. Hoggart, R. 1958. *The Uses of Literacy*. Harmondsworth: Penguin. First published 1957.

19. Horkheimer, M.; Adorno, Th. 1974. *Dialektik der Aufklärung. Philosophische Fragmente*. Fischer Taschenbuch Verlag.

20. Lefebvre, H. 1991. *Critique of Everyday life*. London: Verso.

21. Maceina, A. 1991. Kultūros filosofijos įvadas, in Maceina A.. *Raštai*, I t. Vilnius: Mintis.

22. Marcuse, H. 1964. *One-Dimensional Man*. Boston: Beacon Press.

23. Mažeikis, G. 1999. „Simbolinis mąstymas ir populiarieji kultūra“, *Naujoji Romuva* 4: 20–26.

24. Mažeikis, G. 2000. „Pakartotinis pradinis įsimbolinimas kaip socialinės tikrovės adaptacijos veiksmas“, in *Miesto marginalijos*. Šiauliai.

25. Nelson, C.; Treichler, P.; Grossberg, L. 1992. *Cultural Studies: an Introduction in Cultural Studies*, ed. C. Nelson, P. Treichler, L. Grossberg. London: Routledge.

26. Rajan, R. S. 1997. „The Third World Academic in Other Places; or, the Postcolonial Intellectual Revisited“, *Critical Inquiry* 23(3): 596–616.

27. Reader, K. 1995. „The Self and Others“, in *French Cultural Studies*, ed. by Jill Forbes and Michael Kelly. Oxford: Oxford University Press.

28. Spivak, G. 1990. *The Post-Colonial Critic: Interviews, Strategies, Dialogues*, ed. S. Harasym. New York: Routledge.

29. Walzer, M. 1992. *Kritikų draugija*. Vilnius: Pradai.

30. Wasko, J. 2001. *Understanding Disney*. London: Polity Press.

31. Willis, S. 1993. „Hardcore: Subculture American Style“, *Critical Inquiry* 19(2): 365–383.

32. Williams, R. 1958. *Culture and Society: 1780–1950*. Harmondsworth: Penguin. First published in 1958.

33. Williams, R. 1965. *The Long Revolution*. Harmondsworth: Penguin. First published in 1961.

SOCIAL CRITICISM OF CULTURE VERSUS POPCULTURAL STUDIES

Gintautas Mažeikis

Summary

Genesis of cultural studies, controversies between conceptions of Frankfurt critical school and Birmingham centre of Cultural Studies are discussed in the article. The development of topics of cultural studies and changes of values are interpreted there. The “Dialectic of Enlightenment” of M. Horkheimer and Th. Adorno, the ideas of S. Hall’s cultural studies, oppositions between culture of masses and popculture are consequently interpreted there. Evolution of industrial culture is characterised by opposition elite /

masses and consumer culture is interpreted as development of heterotopies and heterogenous subcultures. Evolution of subcultures from symbolism of resistance to pure games of styles and contradictory, polysemantic flux of modern subculture are discussed in the article. It is supported by the categories of poststructuralism, postmodern philosophy and postcolonial criticism there.

Keywords: industrial culture, subcultures, style, popculture, polysemantic.